

Pécsi Tudományegyetem Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar

Kelemen Dávid

Egyházüldözés, hitélet és vallásgyakorlat a győri egyházmegyében,
Papp Kálmán egyházkormányzása alatt (1946–1966)

Doktori (PhD) értekezés tézisei

Interdiszciplináris Doktori Iskola

„Európa és a magyarság a 18–20. században” Doktori Program

Témavezető: Dr. habil Bánkuti Gábor egyetemi docens, PhD

Pécs, 2021

1. A disszertáció témája

Doktori disszertációmban a győri egyházmegye hitéletének és vallásgyakorlatának főbb jellegzetességeit vizsgáltam, az egyházi és világi személyek (klerikusok és laikusok) részéről megnyilvánuló magatartásformák tükrében. Kutatásom fókuszában Papp Kálmán győri megyéspüspök kormányzatának húsz éve állt, az 1946 és 1966 közötti időszak. Ez a két évtized a profán és az egyházi történetírás szempontjából is fontos időszakot ölel fel, hiszen ezekhez az évekhez olyan fontos folyamatok és történések köthetők, amelyek nemcsak hazai, de világviszonylatban is egy új korszakot indítottak el. Az egyes szintek kronológiájának szerencsés együtt állása kiemelt fontosságú dolgozatom tekintetében. Húsz év, amelyben szemléletesen kimutatható a kommunista egyházpolitika módszereinek és eszköztárának változása és változatossága, másrészt a római katolikus papság és a világi hívek által tanúsított magatartásformák alakulása. Kálmán püspök két évtizedes kormányzata szerves egésznek tekinthető, amely a sztálini alapokon nyugvó rákosista diktatúra kiépítésétől a hatvanas évek enyhébb, „puha diktatúrájáig” tartott. Az említett két évtizedben természetesen voltak az egyházüldözés szempontjából különböző intenzitású időszakok – ez a győri egyházmegye egyháztörténetében sem elhanyagolható szempont. A jobb megértést szolgálja a dolgozatba illesztett történeti keret, amelyben a vallásgyakorlat háttérében meghúzódó események háttérét igyekeztem röviden felvázolni, rámutatva az egyházmegye történetének számos aspektusára.

Disszertációmban nem a főpásztor életútjának és munkásságának vizsgálata áll a középpontban (ennek feltárása még nem történt meg), hanem az említett két évtized vallásgyakorlatának alakulása, amely szoros kapcsolatban van az egyházüldöző kommunista berendezkedés eszköztárával és módszereivel, s nem utolsósorban a klérus és a hívek válaszreakciójával, a túléléstől az együttműködésig húzódó ún. cselekvési horizont kialakításával, illetve kihasználásával. Mivel az állam és az egyház is hierarchikusan felépített intézmény a maga sajátos közigazgatási és hatalmi struktúrájával, elkerülhetetlenül szükséges a felső és az alsó szint között fennálló hivatali út sajátosságainak figyelembevétele. A felülről kialakított egyházpolitikai irányvonal, a rendszer mechanizmusának koherenciája képezi azt a halmazt, amelyet csak úgy lehet igazán megérteni, ha a rész-egész viszony sajátosságainak tudatában együttesen vizsgáljuk. Értekezésem első részében a fogalmi keretek tisztázása után ezért is tartottam szükségesnek az egyházpolitika és a vallásgyakorlat alakításában részt vevő intézmények, szervezetek stb. felépítésének és működésének bemutatását. Az állami közigazgatás, valamint az egyházkormányzat egységei bizonyos fokú önállóságot élveznek, s ennek megfelelő mozgástérrel rendelkeznek. Ebből kifolyólag az időbeli eltolódásokat,

cezúrákat is szemléletesen ki lehet mutatni – ugyanis az országos, megyei, egyházmegyei stb. események hatása nem egyszerre jelentkezik a kisebb területi egységekben, hanem többé-kevésbé eltérő cezúrákkal. Ezeket a törésvonalakat a lokalitás szempontjából sem lehet elhanyagolni. Az eltolódások különösen is differenciált képet feltételeznek egy olyan egyházmegye tekintetében – mint például a győri egyházmegye –, amelynek kiterjedése közigazgatási szempontból több megyét, s így következésképpen több járást is érint.

A 20. század második felére kiterjedő hitélet és vallásgyakorlat a győri egyházmegye vonatkozásában kevésbé ismert. Még az egyes részterületek (esperesi kerületek, plébániák) esetében sem vállalkoztak az átfogó szisztematikus feldolgozásra, sőt, az esetek döntő többségében a helytörténeti munkák is csak néhány mondatban érintik a II. világháború utáni plébániai életet – ha egyáltalán érintik –, érthető módon óvatos megközelítéssel. Reményeim szerint jelen munkával hozzájárulhatok egy korszerű egyházmegyétörténet létrejöttéhez. Bár az egész egyházmegye vallásgyakorlatának vizsgálatát tűztem ki célul, értekezésemben a világi közigazgatási beosztás értelmében elsőbbséget élvező Győr–Sopron megye kapott hangsúlyos teret, másodsorban Komárom–Esztergom megye és Vas megye. A Veszprém megyéhez tartozó hét plébániával (Gyarmat, Szerecseny, Egyházaskesző, Bakonybél, Bakonypéterd, Lázi és Veszprémvarsány) nem foglalkoztam, mivel tapasztalatom szerint Győr–Sopron és Veszprém megye egyházügyi megbízottjai is csak a legritkább esetben figyeltek fel erre a területre. Az állam és az egyház(ak) politikai kapcsolatára, a pártállam egyházpolitikájára csak annyiban tértem ki amennyiben ezt a római katolikus egyházmegyében történt események megértéséhez szükségesnek tartottam. Dolgozatomban nem térhettem ki az evangélikus és a református felekezet, az izraelita egyház, és az egyházmegyében helyenként kimutatható kiségyházak és szekták történetére.

2. Módszertani megfontolások

Előljáróban meg kell jegyeznem, hogy nem részleteiben, hanem folyamatokban vizsgáltam a vallásgyakorlatot. Ezért viszonylag sok példával igyekeztem illusztrálni dolgozatomat, hogy jobban rávilágítsak a tipikus és kevésbé tipikus, bizonyos esetekben atipikus jelenségekre, magatartásformákra. Másrészt meggyőződésemmel, hogy a forrásbázis sajátosságai és a korszak terminológiája indokoltá teszik a szemléletes példák kiemelését és gyakori idézését.

A vallásgyakorlatot tekintve több irányú megközelítés szükséges, mert a hitélet megnyilvánulásai is komplex rendszert alkotnak. A szertartások látogatása, a hitéleti mutatók, a hitoktatási statisztikák egyaránt részét képezik, nem beszélve a népi vallásosság

megnyilvánulásairól. Másrészt a háttérben meghúzódó folyamatok, az emberek személyisége és magatartása alapjaiban határozza meg a vallásgyakorlatot. Az egyén személyisége, neveltetése, szocializációja, az otthonról hozott minta, a közösség szokásai és elvárásai, a felsőbb helyről érkező utasítások egyenként és összességében is alakítják a kézzel fogható, kívülről is látható vallásos-egyházias, vagy éppenséggel vallás-, illetve egyházellenes megnyilvánulásokat. Kutatásom alapján igaz ez a hittan-beíratásra, a hitoktatásra, a különböző szertartások látogatására, az egyházi személyek, a hívők, köztük a pedagógusok, párttagok és pártfunkcionáriusok hozzáállására, és nem utolsósorban a polgári szertartásokra (névadó ünnepség, állami házasságkötés, polgári temetés), valamint a népi jámborság gyakorlati kifejeződéseire. Nem vizsgálhattam az egyénileg megélt, személyes jámborságot és vallásosságot, és az egyéni ájtatossági gyakorlatokat, például a magánimádságokat, a kegyhelyeken és templomokban népszerű fogadalmi táblák és köszönetnyilvánításokat. Bár a gyónások és az áldozások gyakorisága jól tükrözi egy közösség vallásgyakorlatát, a rendelkezésre álló forrásbázis nem teszi lehetővé a szisztematikus vizsgálatot. Egy-egy település esetén rendelkezünk több évet átfogó adatsorral, egy egyházmegye vonatkozásában azonban ezt nem lehet határozottan állítani. Első látásra szokatlannak tűnhet a vallásgyakorlatot az Állami Egyházügyi Hivatal, az állambiztonsági szervezetek, a párt- és az államapparátus nyilvántartásai alapján vizsgálni. Éppen ezért, mivel az egyház ellehetetlenítésére és a vallásgyakorlat visszaszorítására törekedtek, egységes szempontok alapján kidolgozott, sokszor igencsak részletes feljegyzéseket, kimutatásokat készítettek: elsősorban a hittan-beíratásokkal, valamint a búcsújárásokon, a körmeneteken és a fontosabb egyházi szertartásokon való részvétellel kapcsolatban. A források egy része azonban becsléseken alapul, másrészt pont az ideológiavezérelt megközelítés miatt kell ezeket megfontoltan kezelni. Rajtuk kívül – kontrollforrásként – rendelkezésre állnak az Egyházmegyei Hatóság által elrendelt összeírások és bizonyos esetekben a lelkészkedő papság hitéleti feljegyzései.

Nem az egyes plébániák vallásgyakorlatának feldolgozása volt a célo, hanem a történeti adottságokból, helyi hagyományokból, földrajzi elhelyezkedésből stb. adódó összefüggések és eltérések feltárása. Amint látható, a győri egyházmegye nemcsak a vallási tradíciók eltérő intenzitása miatt, hanem közigazgatásilag és népességét tekintve is erősen heterogén volt az általam vizsgált korszakban, és bizonyos esetekben ma is annak nevezhető. Egyrészt négy politikai megyét érint (Győr–Sopron, Komárom–Esztergom, Vas és Veszprém megyét), másrészt a lakosság nemzetiségi megoszlása is színes képet mutat, hiszen magyarok, németek és horvátok is éltek, élnek az egyházmegye területén. Nyilvánvaló, hogy egy horvát hagyományokkal rendelkező, alapvetően mezőgazdasági jellegű község vallási szokásai

különböznek egy magyarok lakta, ipari tevékenységet folytató város népességének vallásgyakorlatától. Ezen felül a német lakosság kitelepítése és az új telepések betelepítése is hatással volt a vallásgyakorlatra. Külön fejezetben mutattam be az egyház nyilvános működése szempontjából meghatározó pártállami és állambiztonsági szervek felépítését és működését, valamint az egyházmegye hierarchikus tagozódását, a korszakban történt területi változásokat, a plébániák számának gyarapodását.

Értekezésemben tehát kísérletet tettem arra, hogy bemutassam a kényszerhelyzetbe került római katolikus papság (és bizonyos esetekben a világi hívek) mozgásterét és stratégiáit az 1950-es és '60-as évek győri egyházmegyéjében, különösképpen a vallásgyakorlat viszonyrendszerében. A rendszerváltás után újraindult egyháztörténeti kutatásokhoz csatlakozva, interdiszciplináris megközelítésben vizsgálom a győri egyházmegyében tetten érhető vallásgyakorlatot. Nem csupán társadalomtörténeti, egyháztörténeti, politikátörténeti, szociológiai és teológiai megfontolásokat tartottam szem előtt, hanem – mivel egy regionális egység vizsgálatát tűztem ki célul – a régiótörténet-helytörténet sajátos szempontjaira is tekintettel voltam kutatásom során. Mik voltak a papi működés lehetőségei és határai? Melyek voltak azok a magatartásformák, amelyekkel a papság a diktatúra által szabályozott (sok esetben túlszabályozott) élettérben mozogni tudott, hogy elősegítse az egyház javát, a hívek érdekét, valamint saját boldogulását? Hogy viszonyultak a megváltozott politikai berendezkedéshez a vallásuk előírásaihoz ragaszkodó, papjukat tiszteletben tartó világi emberek? A felülről irányított diktatórikus rendszer alsóbb fokú résztvevői (a megyei, a járási és a városi, illetve községi alkalmazottai) mennyiben érvényesítették a párt hivatalos ideológiáját, illetve a felettes hatóságok érdekeit? Saját hatáskörükben kerestek-e olyan, esetenként kellően nem szabályozott lehetőségeket, amelyeket összeegyeztethetőnek tartottak vallásos hitükkel, illetve meggyőződésükkel? Egy néhány száz főből álló kis közösség ugyanis egyáltalán nem biztos, hogy a központban elképzelt és megtervezett módon élte mindennapjait, a hivatalos ideológia ismeretében – vagy éppen hiányos ismeretében, esetenként pedig nem ismeretében –, és mégis elsősorban saját közösségi struktúrájában. A rövid egyházpolitikai vázlat mellett érdemesnek tartottam megnézni a papi diszpozíciókat: milyen gyakran került sor áthelyezésekre, melyek voltak ezek jellemző okai és indokai, mennyi volt a papság átlagos életkora, hány lekipásztor gondozta a híveket, összehasonlítva az előző évtizedekkel. Ezeket azért tartottam fontosnak, mert a lekipásztor személyisége nagy befolyással van a hívek vallásgyakorlatára is, természetesen nem egyik napról a másikra. Mivel tehát a vallásgyakorlat a lekipásztor habitusával, műveltségével, életkorával és hozzáállásával is összefüggésben áll, igyekeztem kimutatni azokat a jellemző stratégiákat, amelyeket az egyházmegyei papjai a

hitélet előmozdítására – több-kevesebb sikerrel – alkalmaztak. Vizsgálatom alapja az egyháztörténet mezo-szintje, az egyházkormányzat alapvető egysége, az egyházmegye, hiszen átmenetet alkot a plébániák és esperesi kerületek, valamint az érseki tartomány és az országos hierarchia között. A kutatás során figyelembe vettem az Egyházmegyei Hivatal (Egyházmegyei Hatóság), a Győri Székeskáptalan és a Papnevelő Intézet befolyását, továbbá az országban ebben az időszakban már egyedülálló Soproni Társaskáptalan és a Soproni Katolikus Konvent sajátosságait, nem utolsósorban a volt bencés egyházmegye központja, Pannonhalma jellegzetességeit is.

3. A disszertáció elsődleges forrásai

Doktori értekezésem szempontjából a legjelentősebb világi forrásbázis az Állami Egyházügyi Hivatal iratanyaga az Országos Levéltár őrizetében. Elsősorban a Visszaminősített TÜK iratokban találtam témám szempontjából releváns iratokat, de kiegészítésként az Elnöki iratok sorozatába is hasznosnak bizonyult betekintnem. Előbbi iratanyag a korábbi minősített jellege miatt kiemelkedő. Bár 1957–1989 közötti az évköre, a korábbi iratok valószínűleg az 1956-os forradalom során elkerültek a Hivatal Pasaréti út 59. szám alatti épületéből, és későbbi sorsukról nincsenek biztos információink. Ennek ellenére a 164 levéltári doboz terjedelmű iratanyag és a hozzá tartozó 19 doboz segédlet még így is az ÁEH központi működésének legmeghatározóbb irategyüttese. Itt található a vidéki politikai munkatársak (egyházügyi megbízottak, főelőadók, titkárok) jelentései, munkatervei, felterjesztései. Az iratanyagot – egy-két utólagos megállapítástól eltekintve – csak a kijelölt időkeretek között kutattam.

Mivel a győri egyházmegye közigazgatásilag több megye területét is érinti, az illetékes megyei levéltárak iratanyagát is figyelembe kellett vennem. A Magyar Nemzeti Levéltár alá rendelt levéltárak közül Győr–Moson–Sopron Megye Győri Levéltárában, Győr–Moson–Sopron Megye Soproni Levéltárában, Komárom–Esztergom Megye Esztergomi Levéltárában, Győr–Moson–Sopron Megye Győri Levéltára Mosonmagyaróvári Fióklevéltárában, és a Vas Megyei Levéltárban végeztem kutatásokat. Nagyban megnehezítette a kutatást, hogy az Egyházügyi Hivatal központi működésének 1950-es évekbeli időszakával kapcsolatban alapvető források hiányoznak, és a megyei tanácsok mellett működő egyházügyi titkárok iratai Győr–Sopron, Komárom és Vas megye esetében is töredékesek az 1956-ot megelőző időszakból. Az MDP Sopron megyei Bizottsága iratanyagában, továbbá az MDP Sopron (1950-től) Győr–Sopron megyei Bizottsága Agitációs és Propaganda Osztály gyűjteményében található, az 1948 és 1956 közötti időszakra vonatkozó iratok (az egyházügyi megbízott

jelentései, kimutatásai és egyéb társadalmi és tömegszervezetek iratai) segítségével alkothatunk képet a kérdéses évek egyházpolitikájáról, a hitélet és vallásgyakorlat alakulásáról. Az egyháziügyi megbízottak iratanyaga jól használható, bár – mint említettem – az általam vizsgált korszakban töredékes és hiányos. A Győr–Sopron megyei, a Komárom megyei, valamint a Vas megyei egyháziügyi megbízott irataiban kutattam. Jól tudtam hasznosítani a megyei és járási népművelési (oktatási) osztályok iratanyagát, valamint a pártiratokat Győr–Sopron, Komárom és Vas megyére vonatkozóan egyaránt. Hasznosnak bizonyult bepillantást nyernem az 1945 és 1950 közötti főispáni iratokba, a Győr–Sopron megyei Tanács VB titkárság irataiba, és a Győr–Sopron Megyei Tanács VB jegyzőkönyveibe is. Az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában a Győri Egyházmegye és a Magyar Katolikus Püspöki Kar objektumdossziái és a politikai hangulatjelentések voltak elsődleges forrásaim, de hasznosnak bizonyult a Dr. Orbán László teológiai tanár és Dr. Lányi János győri kanonok ügyében nyitott dossziék, a külföldi magyar emigrációval kapcsolatos anyagok kutatása. Haszonnal forgattam egyes ügynökök által készített beszámolókat, jelentéseket is.

Az egyházi forrásokat illetően a Győri Egyházmegyei Levéltárban elsődlegesen az egyházkormányzati iratsorozat (a plébániákról az egyházmegyei hivatalba küldött iratok) a püspöki körlevelek, Papp Kálmán megyéspüspök hagyatékában fennmaradt naplói, a Papnevelő Intézet iratanyaga bizonyult kiemelten hasznosnak, és kisebb mértékben az Iskolai Levéltár ún. Régi iskolai anyaga. Az Iskolai Főhatóság iktatott sorozatának utolsó, 26. sorszámot viselő iktatókönyve 1952-ig tartalmaz bejegyzéseket, maguk az iratok azonban az 1949-es esztendővel véget érnek. Az 1949 és 1952 között keletkezett iratanyag jelenlegi holléte nem ismert, nagy a valószínűsége, hogy megsemmisült. Így az iktatókönyvben is érkezett hitoktatási jelentéseket, amelyeket a megyéspüspök utasítására az espereskerületi tanfelügyelők legalább évente egyszer kötelesek voltak elkészíteni a kerületükbe tartozó iskolákról, csak korlátozott mértékben tudtam felhasználni. Rendelkezésre állnak egyes plébániák Historia Domusai, amelyek rendszerint a lelkipásztor szubjektív véleményét, benyomásait, észrevételeit, értékítéletét tartalmazzák, ezért az általam vizsgált korszakban már csak ritkán vezették ezeket.

4. A kutatás eredményei

Doktori értekezésemben arra tettem kísérletet, hogy bemutassam Papp Kálmán megyéspüspök egyházkormányzásának időszakában (1946–1966) a győri egyházmegyében tetten érhető hitélet és vallásgyakorlat kvalitatív és kvantitatív formálódását és változását. Egy olyan

egyházmegyében, amelynek kiterjedése közigazgatási szempontból több megyét is érint, eltérő történelmi, gazdasági, társadalmi és kulturális stb. adottságokkal. Az általam vizsgált téma egy olyan interdiszciplináris megközelítésű kutatáson alapul, amely egy ezidáig nem vizsgált egyházmegye, a győri egyházmegye példáján keresztül mutatja be a kommunista-szocialista diktatúra két évtizedében megnyilvánult vallásgyakorlatot, a II. világháborút követő átrendeződés éveit, a Rákosi- és a Kádár-korszakot egyaránt érintve. Értekezésemben rámutattam a közigazgatási terület főbb jellegzetességeire, történelmi és kulturális hagyományaira, az itt élő lakosság társadalmi és vallási megoszlására, szokásaira. Külön fejezetben vizsgáltam a vallásgyakorlat szempontjából fontos egyházi és világi intézményi és személyes struktúrát, az egyházi személyek (a megyéspüspök, a segédpüspök, a papság és a szerzetesség), a párttagok, a pártfunkcionáriusok és a pedagógusok, valamint az egyszerű hívek jellegzetes viselkedési formáit és stratégiáit. A kutatás során nyilvánvalóvá vált, hogy az egyháztörténeti szempontból kevésbé vizsgált hitéleti-szociológiai „köztes halmaz” jelentékenyen hozzájárult a katolikus egyház működéséhez, a hit megőrzéséhez és továbbadásához a győri egyházmegyében. A vizsgálatba bevont források szép számmal igazolják a „túlélés és együttműködés” között meghúzódó cselekvési mintákat és lehetőségeket, az intézményes és személyi keretek adta lehetőségek kihasználását, az egyéni habitustól és szocializációtól függően. Úgy vélem, elegendő, ha itt is felhívom a figyelmet az egyházi szertartásokon, különösen a körmenetekben való részvétel demonstrálására, vagy a hittanbeíratások során (nem egy esetben drasztikus módon) megnyilvánult érdekérvényesítő magatartásformákra.

- Mivel a vallásgyakorlat a lelkipásztor habitusával, műveltségével, életkorával és hozzáállásával is összefüggésben áll, igyekeztem kimutatni azokat a jellemző stratégiákat, amelyeket az egyházmegye papjai a hitélet előmozdítására – több-kevesebb sikerrel – alkalmaztak. Láthattuk, hogy a templom falain belül megvalósított liturgikus felkészítő foglalkozások (ministráns és énekkari próbák), a szabadidős tevékenységek (játékalkalmak és kirándulások), valamint a hittanórán „meg nem engedett” eszközök (például diavetítés) alkalmazása, vagy csupán szentképek és ajándékok osztogatása egyházmegye-szerte elterjedt módszer volt, főként a fiatalabb papi korosztály körében. Időközben arra is fény derült, hogy az említett „köztes halmaz” sem volt egységes. Ugyanis, eltekintve az „ellenállás” és a „szerepvállalás” kényszerű vagy tudatos vállalásától, a korabeli források jelentős részében nagyrészt csak azokat a papi stratégiákat említették meg, amelyek magukra vonták az ÁEH munkatársai, az

államvédelmi hatóságok, a pártbizottsági és tanácsi dolgozók, illetve az iskolaigazgatók és pedagógusok figyelmét, és a szóbeli figyelmeztetéstől a rossz hírnév keltésén át a tényleges meghurcolásig bezárólag vontak maguk után szankciókat. A csendben munkálkodó, kockázatot ritkán vállaló, mégis az egyház iránt töretlen hűséggel viseltető, nagyrészt idősebb lelkipásztorok életéről csak ritkán tudósítanak. Nem beszélve a hívek széles rétegéről, akik nem tartoztak a következetes „hangoskodók” közé, vagy aktuálisan – családi viszonyaik miatt – nem vettek részt a hittan-beíratásokon, otthon azonban mély lelki életet éltek.

- Kutatásom arra is reflektál, hogy az ideológiavezérelt, alapvetően „tervutasításos” (egyház)politika milyen mértékben érvényesült – vagy nem érvényesült – a közigazgatás, az állambiztonsági szolgálatok és a pártapparátus alsóbb szintjein. Milyen „módszerváltozások” következtek be a célkitűzését tekintve egységes kommunista diktatúra vezetésében, és milyen mértékben, fáziskésésekkel voltak képesek ezt adaptálni a megyei, járási, városi és községi szintű hivatalnokok. Az együttműködés sikere vagy sikertelensége nemcsak az adott személyi garnitúra képzettségén, műveltségén, hozzáállásán és tapasztalatain múlott, hanem a helyi adottságok, szokások, nem egy esetben az értékrendek kedvező vagy kedvezőtlen konstellációján is. Papp Kálmán püspök és az aulikus papok kapcsolatrendszere, a lelkipásztorok és a hívek személyes ismeretsége, az ÁEH egyházügyi megbízottak eltérő felkészültsége és hozzáállása, az egyházi személyekkel való személyes kapcsolatuk, a pártapparátus és az illetékes tanácsszervek megyei és járási szintjeinek együttműködése kulcsfontosságúnak bizonyult a vallásgyakorlat megélésében és alakulásában.
- A források tanúsága szerint valóban nem volt közömbös az egyházpolitika megyei, városi, járási és községi szintű résztvevőinek és végrehajtóinak: ez az MDP/MSZMP, az Állami Egyházügyi Hivatal, a tanácsok és az államvédelmi hatóságok vonalán egyaránt megmutatkozott, noha az egyházpolitika végrehajtása nem volt egységes. Különösen is igaz ez a megyei ÁEH-megbízott tevékenységére, aki egyrészt felettes hatósága utasításai szerint volt köteles cselekedni, másrészt az együttműködés érdekében a megyei pártbizottság szempontjaihoz is alkalmazkodnia kellett. Ahogy a korabeli források is rámutatnak, a kooperáció megvalósításának mértéke már önmagában véve is befolyásolta a vallás- és egyházellenes propaganda hatékonyságát. Az országos, a regionális és a helyi egyházpolitika közötti koherencia mindvégig kimutatható az egyházmegye tekintetében, azonban a fáziskésések és eltolódások, az értelmezési „torzulások” nagymértékben árnyalták annak következetes végrehajtását.

- Az évtizedeken át megnyilvánuló állandó állami beavatkozás következtében kialakult működési kényszer nem kis mértékben befolyásolta, korlátozta a püspök, az aula, a papság, de még a hívek mozgásterét is. Számos esetben a kölcsönhatások és válaszreakciók játszottak döntő szerepet az egyházpolitikai folyamatok alakításában. (Ennek egyik szemléletes esete volt az ÁEH részéről az 1955-ös egyházmegyei rekollekció engedélyezése, amelyért „cserébe” a mezőgazdasági munkák hathatósabb támogatását várták.) Papp Kálmán egészségi állapotának gyengülése, és az ennek kihasználására irányuló törekvés ugyancsak tetten érhető a forrásokban, bár a megyéspüspök közvetlen környezetében lévő, hozzá hűséges munkatársai és barátai igyekeztek ezt a nehézséget ellensúlyozni, tompítani. A nemzetközi és országos politika eseményei, az egyházpolitikai fordulatok, a II. Vatikáni Zsinat légköre az egyházi és világi személyek gondolkodására, cselekedeteire is hatással voltak.
- Az országos, a regionális és a helyi egyházpolitika közötti koherencia mindvégig kimutatható az egyházmegye tekintetében, azonban a fáziskésések és eltolódások, az értelmezési „torzulások” nagymértékben árnyalták annak következetes végrehajtását. Az évtizedeken át megnyilvánuló állandó állami beavatkozás következtében kialakult működési kényszer nem kis mértékben befolyásolta, korlátozta a püspök, az aula, a papság, de még a hívek mozgásterét is. Számos esetben a kölcsönhatások és válaszreakciók játszottak döntő szerepet az egyházpolitikai folyamatok alakításában.
- A vallásgyakorlat alakulása számos tényező együttes függvénye. A győri egyházmegye történeti és kulturális adottságai, hagyományai, az egyházpolitikai irányvonal, az egyházi személyek és a világiak (hívők és nem hívők) mentalitása, hozzáállása és kapcsolatrendszere egyaránt befolyásolta. Az egyházmegye híveinek vallásgyakorlatát tekintve jól elkülönülnek az egyes részterületek eltérő sajátosságai és hagyományai, a lakosság társadalmi megoszlásából eredő különbségek, az életkor és a nemek szerinti megoszlás jellemző vonásai. Számos dokumentum rámutat arra, hogy voltak kiemelkedő helyek, vallásosabb vidékek és községek, ahol az 1950-es és '60-as években egyaránt magasabb hitéleti aktivitást mértek. A közigazgatási megyék, a járások közötti különbségek változó intenzitással ugyan, de a vizsgált korszak egészében tetten érhetők.
- A Rákosi-korszak keményvonalas egyházpolitikája inkább ellenállásra készítette a papokat és a híveket, és a számszerűen kimutatható eredmények mögött számos esetben az adminisztratív módszerek túlzott alkalmazása húzódik meg, kevésbé a vallásossággal való tudatos szakítás. A Kádár-kor engedékenységet mutató, de módszereit tekintve

kifinomultabb és következetesebb egyházpolitikája – a „mezőgazdaság szocialista átszervezésével”, az életkörülmények változásával, a szocializmussal való együttélés kényszerű elfogadásával – a vallásgyakorlatra is rányomta bélyegét, már a hatvanas évek első felében, nagyobb mértékben az évtized közepén. Jól illusztrálja ezt a körmenetekre való részvétel és a hittanra jelentkezők statisztikája, de akár az egyházi szertartások ellensúlyozására propagált polgári ünnepeken (névadó, házasságkötés, polgári búcsúztató) való részvétel változása.

- A politikai és egyházpolitikai intermezzók hatásai (az „új szakasz” politikája, az 1956-os forradalom és szabadságharc utáni enyhülés és visszarendeződés, a vatikáni–magyar részleges megállapodás, az 1954-es Mária-év, a II. Vatikáni Zsinat légköre) aránylag jól nyomon követhetők a vallásgyakorlat indirekt, ebből kifolyólag a vallásosság külső tükrét mutató statisztikájában. Ezek a tényezők azonban csak néhány évben módosították kedvezően a statisztikát: a hitéleti mutatók konstans csökkenése kisebb-nagyobb mértékben az egyházmegye egészében kimutatható, természetesen az egyes területek, tájegységek, városok, falvak sajátos jellegét is tükrözve. Amíg az ötvenes évek egyházellenes intézkedései számos esetben – de nem minden téren – erősítették a hívő emberek elköteleződését, a hatvanas években kibontakozó társadalmi és gazdasági változások vidékenként eltérő intenzitással ugyan, de a győri egyházmegyében is éreztették hatásukat. Mindazonáltal szembetűnő, hogy a térség mindvégig megőrizte előkelő helyét az országos statisztikában.

A kutatás során nyilvánvalóvá vált, hogy a győri egyházmegye történeti, topográfiai, kulturális és etnikai adottságai, hagyományai, valamint a lelkipásztorok és a hívők hozzáállása is nagy mértékben befolyásolta a vallásgyakorlatot. Az interdiszciplináris megközelítés alkalmazásával és nagy mennyiségű forrásbázis bevonásával lehetővé vált a vallásgyakorlat széles spektrumának vizsgálata. Őszintén remélem, kutatásommal nemcsak a készülő egyházmegyetörténet megvalósulásához, hanem az országos egyháztörténet feldolgozásához is hozzájárultam. Az egyházmegyei jellemzők ugyanis csak más egyházmegyékkel összevetve állnak össze sajátossággá, és a mezo-szintek egymás mellé helyezése elősegítené a magyar katolikus egyház korabeli történetének átfogó és árnyalt megértését.

5. A szerző publikációi, előadásai

5. 1. Publikációk

- *A soproni járás fontosabb hittanbeíratási adatai és összefüggései, különös tekintettel az 1960-as évekre.* In: XI. Országos Interdiszciplináris Grastyán konferencia előadásai. Szerk.: Szamonek Vera. Pécsi Tudományegyetem Grastyán Endre Szakkollégium, Pécs, 2013. 164–171.
- *Birhány István kövesdi plébános 1687. évi végrendelete és szombathelyi kötődése.* In: Vasi Honismereti és Helytörténeti Közlemények. 2013/1. 5–13.
- *Sopronkövesd 17. századi plébánosainak életútja, korabeli források tükrében.* In: Soproni Szemle 2015. első szám. 57–71.
- *Az 1848-as római katolikus nemzeti zsinat győri egyházmegyei előkészítése.* In: Egyháztörténeti Szemle 2015. XVI. évf. 2. szám. 29–59.
- *Papp Kálmán megyéspüspök (1946–1966).* In: UtCA. A Győri Hittudományi Főiskola és Papnevelő Intézet lapja. XVIII. évfolyam 1. szám. 2018. 26–27.
- *„A papnevelő intézetbe jelenleg rendbe van minden” – A győri szeminárium feletti állami ellenőrzés az 1950-es és ’60-as években.* In: A Brenner János Hittudományi Főiskola Évkönyve 2020–2021. (Megjelenés alatt.)
- *Az 1954-es Mária-év zarándoklatai és eseményei a Győri Egyházmegyében, korabeli források tükrében.* In: Arrabona. Regionális Tudományos Évkönyv. 59. 2021. (Megjelenés alatt.)

5.2. Konferencia-előadások

- 2012. november 14. – *Állam és Egyház kapcsolata egy falusi plébános szemszögéből, különös tekintettel az 1950-es évekre: A plébániák története az 1950-es, ’60-as években Magyarországon. Különös tekintettel a Pécsi Egyházmegyére.* Egyháztörténeti konferencia és kerekasztal beszélgetés. Pécs, PPHF
- 2013. április 19. – *A soproni járás fontosabb hittanbeíratási adatai és összefüggései: V. Nemzetközi és XI. Országos Interdiszciplináris Grastyán Konferencia.* PTE PMMIK
- 2014. május 12. – *Egy falusi egyházközség vallásgyakorlatának jellegzetességei az 1970-es és ’80-as években: Hitéleti változások és keresztény identitás az 1970-es, ’80-as években Magyarországon, különös tekintettel a Pécsi Egyházmegyére.* Plébániatörténeti konferencia és kerekasztal beszélgetés II. Pécs, PPHF

- 2017. február 10–12. – „Agitáció és ellenagitáció” – a Győri Egyházmegye vallásgyakorlatát alakító egyházi és világi magatartásformák az 1950-es és '60-as években: Fiatal Kutatók és Doktoranduszok VII. Nemzetközi Teológuskonferenciája. Pécs, PPHF